

Ullmann Péter Ágoston OPraem

A liturgikus ének és a népének szerepe a hitoktatásban*

Ullmann Péter Ágoston OPraem (Gödöllő)
a Gödöllői Premontrei Perjelség kormányzó
perjelje.

Mint kántor és hitoktató, és mint a nyolcvanas évek kántor- és hitoktatóképzésében közreműködő mindig az ősi egyházi axióma szerint próbáltam tanítani: *lex orandi lex credendi* (az imádság törvénye a hit törvénye). Általánosabban ez azt is jelenti, hogy a liturgia hitünk megismerésének legalábbis az egyik forrása. Erre az igazságra különösen Guardini írásai nyitották fel szemünket.¹ A liturgia eszerint hitoktatás, a hit ébresztésének és megőrzésének az eszköze is! Ne értsük félre: nem a liturgia keretein belül kell hitoktatást végezni, hanem maga a liturgia a hitoktatás. Dolhai Lajos írja: „A liturgia a hit legünnepelesebb megvallása és a keresztény nép legfőbb katekézise. Nem vonhatjuk kétségbe a didaktikus katekézis fontosságát, de nem feledkezhetünk meg a liturgikus katekézistről sem. Meg kell vallanunk, hogy napjainkban a hívek nevelésében elhanyagolódott a liturgikus katekézis.”² Ezek a mondatok másfél évtizede jelentek meg a *Teológia* folyóiratban, de ma is aktuálisak.

Az a tény, hogy társaságunk a liturgikus katekézist felvette a kongresszus témái közé, jelzi, hogy ezt a gyakorlati, ha tetszik, pedagógiai kérdést fontosnak tartjuk. Mondanivalómat inkább a hitoktatóknak és a skólavezetőknek szánom gyakorlati segítségként. Jelzés értékű, hogy ezen a helyen tarthatjuk kongresszusunkat, hiszen társaságunk képviselői felvették a kapcsolatot a Katolikus Pedagógiai és Szervezési Intézet illetékeseivel, illetve a közoktatási kormányzat képviselőivel az egyházzeneoktatás és az énekesiskolák ügyében.

Miért énekeljünk a hittanórán? Azért, mert

- az énekléssel hitükben értelmileg és érzelmileg gazdagítjuk a gyermekeket,
- növeljük a hittanóra határfokát,
- és bevezetjük őket az Egyház életébe, a legfontosabb „műbe”, a liturgiába.

A hittan: tan, igazságokat közvetít, a keresztény életre nevel és ismereteket közöl, amikor a hitigazságokat tanítja. Ezek az igazságok mások, mint a profán ismeretek, amelyeket a közismereti tárgyak közölnek. Az utóbbiak talán megőrződnek, esetleg az évek folyamán gyarapodnak, vagy éppen feledésbe merülnek. A hitigazságok az életet, örök életünket érintik, ezért jól kell rögzülniük, mélyen a szívbe és az elmébe kell vésődniük. A katekézis szempontja, hogy a hittanulók különféle összefüggésben, ill. más és más körülmények között

* A Magyar Egyházzenei Társaság XI. kongresszusán Budapesten 2013. március 15-én elhangzott előadás.

¹ R. GUARDINI (ford. a Veszprémi Növendékpapság Pázmányköre): *A liturgia szelleme*. Korda, Budapest 1940.

² DOLHAI L.: „Lex orandi — lex credendi”, *Teológia* XXXIII (1999/3–4) 107.

ismételten találkoznak ugyanazzal a hitigazsággal, és hittanuló növendékeinknek fel kell ismerniük, hogy azonos tényről van szó. Amit a hittanórán hallanak s megtanulnak, azzal találkoznak a szentmisén. Felismerik a tanultakat az énekben, a kifejezéseket a prédikációban, s a kétféle találkozás erősíti az ismeretet, elmélyíti a tudást. A liturgiába való gyermekkori bevezetés segít, hogy a gyermek felnőttként majd egészséges szemlélettel, és mint a zsoltár mondja, *sapienter*, értve vegyen részt a szent cselekményekben.

Amikor a hittan korántsem kézzelfogható igazságait tanítjuk, hatékonyabb a rögzítés, ha több oldalról támogatjuk, például az énekléssel. Közismert az ének rögzítő szerepe. A dallam, az érzelmi hatás növeli az asszociációk körét, segít memorizálni a szöveget, és fordítva, amikor az éneket halljuk, énekeljük, „beugrik”, kapcsolódik hozzá a szöveg, az abban foglalt igazság. Ezek a tapasztalatok abból az időből valók, amikor —titokban ugyan— premontrei szerzetes-papként Zsámbékon kántor voltam, és a gyerekek énekórája, a szentmisére való készülés volt a katekézis, mivel csak énekpróbára volt lehetőség, de hittanórát nem tarthattam.

A hitigazságot értelemmel ismerjük fel, helyesebben, értelmünkbe fogadjuk be, de nem mint egy nekünk közömbös, minket nem érintő ismeretet, hanem mint a létünk legmélyét érintő tényeket. Úgy kell ezeket közölni a gyermekkel, hogy érzelmileg is megragadják, lelkesítsék, és szívébe hatoljanak. Erre nagyon alkalmas az énekkel történő közlés. Fontos leszögezni, hogy a katekézis éneke nem tandal. A tandal célja csak a rögzítés, a hittan énekeinek elsődleges célja viszont az istendicséret, az imádás.

Példaként említem: a kezdő hittanosok tanulják, hogy ki az Isten: Isten az egész világmindenség Ura és Teremtője és a mi mennyei Atyánk. Rögtön meg kell tanítani a szentmise *Szent vagy* énekét, kifejtve, hogy mi a „mindenség”, mi az „Isten dicsősége”, és hogy ezzel az énekkel mi is az angyalok szüntelen dicséretéhez társulunk. Ha ezt jól tesszük, minden egyes szentmisén érzelmileg is felidézi a *Sanctus* a gyermekben —és remélhetőleg majd felnőttkorban is— a Teremtő Isten magasztalását!

Pedagógiai tapasztalat, hogy az énekkel *növeljük a hittanóra hatásfokát*. Az alsótagozatos gyerek 20 perc után elfárad (szerintem a vetítés is kizökkenti a figyelmét). Úgy kell frissíteni, figyelmet ébreszteni, hogy az nem töri meg a tanítási célt. Ha jól választjuk meg az odaillő éneket, úgy lazítunk, hogy egy szersmind tovább rögzítjük a tanultakat. Ez feltételezi a katekéta liturgikus- és népénekismeretét, végső soron a liturgiában való alapos jártasságát.

Kérdésünkre a harmadik válasz a legfontosabb. Azért kell énekelni a hittanórán, mert az nemcsak hitre nevelés —ismeretek közlése és érzelmefelkeltés által—, és nem csak egyénileg vezeti a neveltet a Jóistenhez, hanem bevezet az Egyház életébe. Itt tanuljuk meg, hogy az Egyház tagjai vagyunk, és hogy azon belül egy körülírható közösséghez tartozunk. Márpedig az Egyház életének középpontja a liturgia. A liturgián, elsősorban a vásár- és ünnepnapi szentmisén mindig találkozik a gyerek a konkrét liturgikus közösséggel. *A hittanórán*

a ránk bízott gyermeket bevezetjük az Egyház életébe, a legfontosabb műbe, a liturgiába. Az órán elsősorban azokat az énekeket tanítjuk, amelyeket az ünnepen a szüleivel és az adott közösséggel együtt énekel. Mert nincs —helyesebben: ne legyen— külön gyermekmise, nagymamamise, egyéb rétegmise. A liturgia lényegéhez tartozik, hogy mindenkié, mindenkit összekapcsol. Mindenki a korának, képességeinek és felkészültségének megfelelően merít belőle. Ha jól válogatjuk meg az órán tanítandó anyagot, akkor a templomban már a kisebbek is valódi funkcióban énekelhetik, amelyet tanultak. Ez az énekanyag egy fontos gondot is megold: áthidalja a szakadékat a két találkozás, a szentmise és a hittanóra között. Az ének a liturgiában nem pasztorációs eszköz, nem hittan, hanem istendicséret, a liturgia lényegéhez tartozik, ugyanakkor visszahat az egyénre, mert értelmileg és érzelmeiben erősíti és növeli a gyermek hitét.

A hittanóra látogatása és a szentmisén való részvétel közti szakadék sajnos a mai napig létezik. Közismert, hogy különösen a kisebb gyerekek közül sokakat inkább csak a hittanóra hoznak, küldenek a szüleik, ritkábban a szentmisére. A nagyobbak egy része —éppen ellenkezőleg— elmarad a hittanról, és csak a szentmisére jár. Ezért aztán van lelkipásztor, aki —szélsőséges esetben— az igeliturgiából hittanórát kreál.

Összefoglalóan kimondhatjuk, hogy a gyermeket a hittanórán és a szentmisén történő éneklés hitre neveli és bevezeti az Egyház életébe és a liturgiába. Ugyanakkor a felnőttek hitét mintegy „karban tartja” és elmélyíti a liturgiában való rendszeres részesedés.

Mit énekeljünk, mit tanítsunk a hittanórán? Az eddig elmondottakból következik, hogy azt, amit a liturgiában is éneklünk: a szentmisén, esetleg a zsolozsmán. Feltételezzük, hogy a pap, a kántor és a hívek alkotta háromszög harmonikusan működik, így a hitoktató valóban alkalmas énekeket taníthat, és amit tanít, az valóban megszólal a szentmisén. Továbbá feltételezzük, az említettek közül legalább egynek hiteles tudása van a liturgiáról és a rendelkezésre álló liturgikusének-készletről, mert ez elengedhetetlen. A II. vatikáni zsinat így rendelkezett: „A papnevelő intézetekben, a férfi és női szerzetek újoncházaiban és tanulmányi házaiban, de minden katolikus intézményben és iskolában is nagy gondot kell fordítani a zenei nevelésre és gyakorlatra; ehhez azonban a szent zene tanárait és vezetőit gondosan ki kell képezni.” (SC115)

Néhány évtizeddel ezelőtt nehezen válaszoltunk volna a feltett kérdésre. Emlékeim szerint kisgyermekként a hittanórán csak tandalokat, szívgárdista éneket énekelünk, meg a hitoktató néni kedvencét: „Jézus Szíve, szeretlek én, segíts át az élet tengerén...” (Nagy felelősség a kisgyermek ízlésalakítása — még ma, 66 év után is fejemben van ez az ének.) A szentmisén a *Szent vagy Uram!* énekeit énekeljük, a templomi énekkar karácsonykor és húsvétkor énekelte mise-propriumot, természetesen latinul. Aki pedig követni akarta a liturgia szövegeit, kézbe vehette Szunyogh Xavér bencés atya latin-magyar misszálját.

Az 1963-ban kihirdetett Liturgikus Konstitúció szentesítette a liturgikus mozgalom legjobbjainak törekvéseit. A *Sacrosanctum Concilium* 36. és 101. pontja szólt arról, hogy a liturgiában a latin nyelv mellett az anyanyelv használatának nagyobb teret kell biztosítani. És hazánkban is elkezdődött egy történet, szakemberek szorgos munkája, mondhatni több évtizedes küzdelme. A történet főbb fejezetei ismertek: *Kis Magyar Uzuális*, az Egyetemi templom magyar vesperáskönyve, *Éneklő Egyház*. Ennek a történetnek a vége, hogy ma már van mit tanítanunk a hittanórán. A mise- és zsolozsmaliturgia szinte teljes tételkészlete rendelkezésünkre áll magyar nyelven is. A lelkipásztorok, a hitoktatók, a liturgia művelőinek nagy felelőssége, hogy éljenek a lehetőséggel, műveljék, használják a népnyelven is rendelkezésükre álló liturgikus énekanyagot. Nem sok nemzet mondhatja el, hogy öt évtizeddel az első zsinati konstitúció megjelenése után rendelkezik egy olyan népnyelvű graduális és zsolozsmaénekanyaggal, amely szinte az egész liturgiát lefedi. Emlékezzünk hálával azokra, akik hatalmas szorgalommal és szakértelemmel dolgoztak ezen az énekkincsen.

Részletezzük, hogy mi lehet a gyermekek katekézisének a tárgya ebből az énekanyagból! A felsorolás szempontja nem a zenei nehézség, mert a gyerekek mindent könnyen megtanulnak. Hamarabb megjegyeznek és szívesebben énekelnek egy melizmás Alleluját, mint egy viszonylag egyszerű, szillabikus miseantifónát. A kezdőknél inkább a tanulandó tétel tartalma, a tételes hittani anyaggal való találkozás a szempont, és az ismétlődés gyakoriságára kell figyelniük. A nagyobbaknál pedig az egyházi év szerinti aktualitásra figyelünk.

A legkisebbek számára az ünnepi időszakoknak legyen egy kiválasztott népéneke, amely fölidézi és elmélyíti bennük az ünnep misztériumát. Jó, ha ez az ének gyakrabban ismétlődik az egyházi év megfelelő szakaszában. A gyakorlatban jól bevált időszaki népénekek: adventre az „Ó, jöjj, ó, jöjj, Üdvözítő”, karácsonykor „Az Ige megtestesült”, nagyböjtben a „Térj meg, keresztény”, húsvétkor „Krisztus az Úr feltámadott”, Mennybemenetel ünnepére „Mennybement Krisztus e napon”, pünkösdre pedig „A pünkösdnek jeles napján”.

Az egyszerű korális ordinárium, a *Missa mundi* lehet az első gregorián ének, amelyet már a legkisebbek is énekelhetnek, akár előénekelhetik a szentmisén. A „Szent vagy” hittani jelentésére már utaltunk. Több alapvető hittani tudnivaló kapcsolódik az „Isten Báránya” tételhez, s ezeket az ismereteket egybekapcsolja és felidézi a hittanulóban a tétel éneklése. Hogy ez az asszociáció működjék a gyermeki fejekben, össze kell kapcsolni az ének tanítását az egyiptomi szabadulás, a pászkabarány-esemény tanításával, Jézus keresztségének eseményével, amikor Keresztelő Szent János Jézusra mutat: „Íme, az Isten Báránya”. Később hozzákapcsolódik a gyermek fejében Izaiás próféta szava a leölésre vitt néma juhról, valamint Jézusról, a kereszten feláldozott Bárányról. És mindezt összefoglalja a pap szava, amikor meghív a Bárány lakomájára, a szentáldozásra: „Íme, az Isten Báránya ...” Így módon az „Isten Báránya” kifejezés kulcsszóvá válik, és valahányszor éneklünk a gyermek, felidéződik benne a gazdag tartalom valamelyik eleme.

Bevált gyakorlat, hogy a hittanórán elénekeljük a következő vasárnap olvasmányközi énekének a válaszát. Az *Éneklő Egyház* rövid magyarázatokat ad az olvasmányközi énekhez. Ezek segítségével a katekéta bevezetheti a gyermeket a zsoltárok világába. Nem kell sok magyarázattal terhelni a kisebbeket, inkább egy-egy kulcsszóra kell felhívni a figyelmet. Mint például: béke, üdvösség, gyógyulás, szabadulás, áldozat, irgalom, szövetség, dicsőség. Ezek és más hasonlóan fontos kifejezések más liturgikus szövegekben is előfordulnak, és később már nem szorulnak magyarázatra.

A miseantifónák tanítását inkább a nagyobb gyerekeknél kell elkezdni, azonban néhány egyszerű típusdallamra alkalmazott introitust és kommuniót könnyen megtanulnak a kisebbek is. (A korábbi *Kis Magyar Uzuális* miseantifónáira gondolok) Az *Éneklő Egyház* bevezetői mind egy-egy rövid hitmagyarázat. Karácsony misztériumát, a Fiú örök születését az Atyától és az időbeli születését Szűz Máriától legjobban a két karácsonyi misekezdő énekkel tudjuk megértetni és rögzíteni a gyermekekben. („Az Úr mondá nekem”; „Gyermek született nekünk”). Ez lehet a karácsony előtti hittanóra anyaga, és segít, hogy az introitust egy életen át énekelve, jól gondolkodjunk a megtestesülés titkáról. Példaként még az ádventi kommuniót említem: „Az Úr megadja kegyelmét, és földünk megtermi gyümölcsét”. A gyümölcs itt is kulcsszó, ami egy színes ádventi katekézis kiindulása lehet. Az eljövendő Megváltó a föld gyümölcse, emberként Szűz Mária áldott méhének gyümölcse, de benne „megmutatja nekünk ez Úr az irgalmasságát, és megadja az üdvösséget”.

Számtalan példát hozhatnánk még a liturgikus katekézisre. Arra, hogy hitünk elemeit a liturgia szövegének a segítségével tanítja a hitoktató, és a szentmisén énekelve és szövegekre figyelve a hit titkaival találkozik a hittanuló gyermek. A liturgikus katekézis csúcspontja a nagyheti készület, benne a virágvasárnapi stációs körmenet tanítása. Itt már nemcsak a szó és az ének a tanulás tárgya, hanem a cselekmény is. A liturgián pedig épp a legkisebbek, a hitet tanulók jelenítik meg cselekményükkel a titkot.

Végül XI. Piusz pápa Krisztus Király ünnepét elrendelő enciklikájából idézek: „A népnek a hit titkaiba való beavatásában és azok által a lélek belső öröme való emelésében messze nagyobb hatékonyságot jelentenek a szent misztériumok ünneplései, mint az Egyházi Tanítóhivatal súlyos dokumentumai. Ezek ugyanis csak kevesekhez jutnak el és a műveltebbek közül, amíg amazok az egész népet tanítják. Ezek csak egyszer, amazok évenként és szüntelenül beszélnek hozzánk. Ezek csak az elmét érik el, amazok a lelket és a szívet is üdvösen elérik, és ez nem lényegtelen, hiszen az ember testből és lélekből áll. A liturgikus ünnepeknek mind a kettőre hatást kell gyakorolniuk, hogy Isten szavát a hit engedelmességével elfogadjuk, és azt életté is váltsuk.”³

³ *Quas primas*. AAS, vol. XVII (1925), n. 15, p. 603. —A szöveget Dolhai Lajos említett cikkében lévő fordításból idézem, mert a hivatalos fordításnál hűségesebben adja vissza a mondanivalót.